

RADOŚLAW T. SKOWRON¹

Sprawiedliwość kontrybutywna w stosunkach pracy jako przejaw konstytucyjnej zasady sprawiedliwości społecznej²

Wpłynął: 1.12.202. Akceptacja: 25.05.2022

Streszczenie

Celem autora jest analiza pojęcia sprawiedliwości kontrybutywnej oraz możliwości jej normatywnego ujęcia w polskim porządku konstytucyjnym. Punktem wyjścia rozważań jest zasada sprawiedliwości społecznej wyrażona w art. 2 Konstytucji i wypracowany na jej podstawie model sprawiedliwości rozdzielczej.

Autor, posługując się metodami formalno-dogmatyczną, teoretyczno-prawną oraz porównawczo-prawną, wskazuje na cechy sprawiedliwości kontrybutywnej oraz bada normatywną i praktyczną możliwość zmiany paradygmatu konstytucyjnego państwa sprawiedliwego poprzez nowatorskie podejście do sprawiedliwości skupiające się na sprawiedliwej kontrybucji, zamiast dotychczas dominującego wzorca dystrybutywnego.

Wynikiem prowadzonych badań jest wniosek, zgodnie z którym z przyczyn uzasadnionych systemem ustrojowym oraz prakseologią miejsca pracy sprawiedliwość kontrybutywna w sposób wartościowy i pożądany poszerza pojęcie konstytucyjnej sprawiedliwości społecznej.

Słowa kluczowe: sprawiedliwość kontrybutywna, Konstytucja, sprawiedliwość społeczna, zatrudnienie produktywne.

¹ Radosław T. Skowron – adwokat, Izba Adwokacka w Krakowie (Polska); e-mail: rs@legalskills.eu; ORCID: 0000-0002-9973-2660.

² Badania wykorzystane w artykule nie zostały sfinansowane przez żadną instytucję.

RADOŚLAW T. SKOWRON

Contributory Justice in Labor Relations as a Manifestation of the Constitutional Principle of Social Justice

Abstract

The author's goal is to analyze the concept of distributive justice and the possibility of its normative formulation in the Polish constitutional order. The starting point of consideration is the principle of social justice expressed in Article 2 of the Constitution and the model of distributive justice developed on its basis.

The author, using formal-dogmatic, theoretical-legal and comparative-legal methods, points out the features of contributive justice and examines the normative and practical possibility of changing the paradigm of the constitutional fair state through a novel approach to justice focusing on equitable contribution, instead of the hitherto dominant distributive pattern.

The result of the research conducted is the conclusion that, for reasons justified by the constitutional system and the praxeology of the workplace, contributive justice expands the concept of constitutional social justice in a valuable and desirable way.

Keywords: contributory justice, Constitution, social justice, productive employment.

Wstęp

Państwo sprawiedliwe to, obok państwa demokratycznego i państwa prawnego, jedno z fundamentalnych i zarazem wprost normatywnie wyrażonych pojęć polskiego porządku konstytucyjnego. Zasada sprawiedliwości społecznej stanowi jedną z naczelných zasad ustrojowych Rzeczypospolitej Polskiej³. O ile jednak zasada demokratycznego państwa prawa odnosi się do form i metod działania państwa, rozumianych jako sprawiedliwość proceduralna, o tyle zasada sprawiedliwości społecznej stanowi syntetyczne ujęcie treści tego państwa, czyli przesądza o jego celu i uzasadnieniu⁴. Innymi słowy demokratyczne państwo prawa wskazuje na to „jak”, a sprawiedliwość społeczna mówi „co”.

Wyrażoną w Konstytucji sprawiedliwość społeczna pełni funkcję, jak możemy stwierdzić, posiłkując się dorobkiem językoznawstwa, elementu znaczącego. Dekonstrukcja tego, jaki jest w tym wypadku element znaczony, czyli co ustrojodawca chciał wyrazić i zaprogramować, posługując się terminem „sprawiedliwość społeczna”, stanowi doniosły dorobek zarówno polskiej literatury prawniczej, jak i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. W studiach nad tym zagadnieniem i poświęconych mu judykatom dominuje postrzeganie sprawiedliwości społecznej jako wyrównawczej, rozdzielczej, dystrybucyjnej czy zamiennej⁵. Jednak przedmiotem analizy w rodzimej doktrynie, a tym bardziej w rozstrzygnięciach sędziów konstytucyjnych, nie była jeszcze sprawiedliwość kontrybucyjna. Jedynie w pracach teologicznych była ona wspominana jako istniejący niejako na peryferiach wzorzec sprawiedliwości społecznej, który jednak nie może być traktowany jako konkurencyjny dla dominujących w dyskursie modeli sprawiedliwości dystrybucyjnej czy wyrównawczej.

Sprawiedliwość kontrybucyjną można ująć jako negatyw sprawiedliwości dystrybucyjnej. O ile ta druga skupia się na sprawiedliwym sposobie podziału dóbr, o tyle ta pierwsza idzie o krok bliżej i proponuje sprawiedliwy sposób podziału pracy. Za swój przedmiot traktuje ona bowiem społeczne uznanie, ujmując właśnie

³ Art. 2 Konstytucji mówi literalnie o „zasadach” sprawiedliwości społecznej, jednak w literaturze stosuje się zarówno termin „zasady”, jak i „zasada” sprawiedliwości społecznej. W niniejszym tekście przyjmuję liczbę pojedynczą tego pojęcia.

⁴ T. Liszcz, *Aksjologiczne podstawy prawa pracy. Zarys problematyki*, Lublin 2018, s. 76–92.

⁵ Z. Ziemiński, *Sprawiedliwość społeczna jako pojęcie prawne*, Warszawa 1996; J. Karp, *Sprawiedliwość społeczna. Szkice ze współczesnej teorii konstytucjonalizmu i praktyki polskiego prawa ustrojowego*, Kraków, 2004; A. Pułło, *Sprawiedliwość społeczna w systemie zasad naczelných konstytucji*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 3, s. 16–31.

szacunek, a nie wynagrodzenie, za podstawowy środek wymiany na rynku pracy zasługujący na szczególną atencję ze strony państwa. Sprawiedliwość kontrybucyjna stanowi zatem propozycję zmiany paradygmatu w myśleniu o konstytucyjnej sprawiedliwości społecznej. Pozwala ona na zmianę problematyki instytucji państwa i społeczeństwa w warunkach globalizacji i ponowoczesności oraz odejście od kulturowania starych pojęć i kategorii zdogmatyzowanej nauki prawa konstytucyjnego, o jakich wspomina A. Sulikowski⁶.

Ustawa zasadnicza zakłada, że władze publiczne podejmować będą działania nakierowane na zapewnienie pełnego i produktywnego zatrudnienia. Równocześnie jako jedną z podstawowych zasad prawa pracy ustawodawca wymienia również politykę pełnego oraz produktywnego zatrudnienia. W literaturze oraz, co należy przyznać z przyczyn niejako oczywistych wynikających z programowego i nieroszczeniowego charakteru obowiązków władz publicznych w tym kierunku, w orzecznictwie sądowym cecha produktywności w odniesieniu do zatrudnienia nie była dotychczas przedmiotem pogłębionej refleksji. Wydaje się jednak, że sprawiedliwość kontrybucyjna jako przejaw i element sprawiedliwości społecznej może stanowić wypełnienie znaczeniowe tej cechy pozwalające na nowe podejście do sposobu urzeczywistniania zasad sprawiedliwości społecznej o jakiej wspomina się w Rozdziale I Konstytucji oraz szerzej do poszanowania sprawiedliwości *tout court*, o jakiej mowa w Preambule do Konstytucji. Spojrzenie w tym zakresie warto wzbogacić o analizę porównawczą obcych systemów ustrojowych stosujących również konstytucyjne założenia o produktywnym lub pełnym zatrudnieniu.

W niniejszym tekście autor, posługując się metodą formalno-dogmatyczną oraz teoretyczno-prawną i porównawczo-prawną, opisuje właściwości sprawiedliwości kontrybucyjnej, analizuje normatywną i praktyczną możliwość potraktowania takiej sprawiedliwości jako realizacji konstytucyjnego postulatu państwa sprawiedliwego oraz bada, czy z punktu widzenia systemu ustrojowego oraz prakseologii miejsca pracy propozycja nowego spojrzenia na sprawiedliwość społeczną jest uzasadniona i wzbogaca dotychczasowe polskie *acquis constitutionnel*.

Treść konstytucyjnej zasady sprawiedliwości społecznej

Sprawiedliwość społeczna nie jest pojęciem zdefiniowanym w polskim porządku prawnym. Zgodnie z art. 2 Konstytucji Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.

⁶ A. Sulikowski, *Konstytucjonalizm a nowoczesność. Dyskurs konstytucyjny wobec tryumfu i kryzysu moderny*, Wrocław 2012, s. 216–225.

Wprowadzenie do ustawy zasadniczej takiego pojemnego i tworzącego złożony kontekst pojęcia prawnego było wynikiem z jednej strony prób zrównoważenia święcących triumfy na całym świecie w latach 90. XX wieku teorii neoliberalnych⁷ a z drugiej silnej w Polsce recepcji społecznej nauki Kościoła katolickiego⁸. W doktrynie wskazuje się, że analizowany termin odnosi się zarówno do relacji między poszczególnymi grupami społecznymi, jak i do stosunków między tymi grupami a władzami publicznymi⁹. Podnosi się także, że sprawiedliwość społeczna może być rozumiana ściśle w jej socjalnej lub wręcz wyłącznie ekonomicznej funkcji, lub szerzej jako wartość regulująca wszystkie zadania państwa i odnosząca się do wszystkich państwowych polityk społecznych¹⁰. Przeważa także pogląd, że zasada sprawiedliwości społecznej powinna być interpretowana razem z zasadą społecznej gospodarki rynkowej ujętej w art. 20 Konstytucji, co skutkuje tym, że należy ją rozumieć przede wszystkim w ekonomicznym wymiarze¹¹.

Sprawiedliwość społeczną scharakteryzować można jako pewien konglomerat wartości i znaczeń odwołujący się do równości i solidarności, który dla swego urzeczywistnienia wymaga daleko idącej ingerencji państwa. Z. Ziemiński, analizując cechy sprawiedliwości społecznej, wskazuje, że jest ona „złożoną wieloaspektową formułą, w której (...) ogranicza się możliwość skrajnego zróżnicowania członków społeczeństwa, (...) przyjmuje się formuły (...) niezbyt radykalnie odbiegające od formuł egalitarystycznych, (...) przyjmuje się koncepcję, (...) iż każdemu należy udzielić pomocy w zaspokajaniu istotnych potrzeb, jeśli nie jest on w stanie zaspokoić ich własnymi siłami”¹². Z kolei J. Karp wskazuje, że sprawiedliwość społeczna to powinność „określonych działań względem innych podmiotów z punktu widzenia równości”, zakładająca równowagę między obciążeniami a nagrodami¹³. Trybunał Konstytucyjny natomiast definiuje tę zasadę jako „dążenie do zachowania równowagi w stosunkach społecznych i powstrzymywania się od kreowania nieusprawiedliwionych, niepopartych obiektywnymi wymogami i kryteriami przywilejów dla wybranych grup obywateli”¹⁴.

⁷ W. Morawski, *Sprawiedliwość społeczna a transformacja ustrojowa*, [w:] *Sprawiedliwość społeczna. Polska lat dziewięćdziesiątych*, red. B. Cichomski, W. Kozek, P. Morawski, W. Morawski, Warszawa 2001, s. 9–14.

⁸ T. Chauvin, *Sprawiedliwość społeczna – człowiek i wspólnota w świetle prawa i społecznej nauki Kościoła*, „Forum Prawnicze” 2020, nr 2, s. 3–21.

⁹ A. Domańska, *Zasady sprawiedliwości społecznej we współczesnym polskim prawie konstytucyjnym*, Łódź 2001, s. 138–163.

¹⁰ R. Stemplowski, *O sprawiedliwości społecznej w polityce polskiej* [w:] *Sprawiedliwość społeczna w polityce polskiej*, red. W. Arndt, S. Bober, Kraków 2016, s. 15–16.

¹¹ M. Zubik, W. Sokolewicz, *Komentarz do art. 2*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I*, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, Lex/el.

¹² Z. Ziemiński, *op. cit.*, s. 88–89.

¹³ J. Karp, *op. cit.*, s. 36–38.

¹⁴ Wyrok z dnia 21 marca 2001 r., K 24/00.

W podejściu Trybunału Konstytucyjnego do zasady sprawiedliwości społecznej dominuje takie jej powiązanie z zasadami dobra wspólnego oraz pomocniczości, aby uwypuklić określone powinności wspólnoty¹⁵. Analiza rozważań polskiego sądu konstytucyjnego w tym zakresie prowadzi do wniosku, że sprawiedliwość społeczna jest na gruncie ustawy zasadniczej interpretowana jako przede wszystkim sprawiedliwy podział dóbr oraz wsparcie dla osób, których pozycja w strukturze społecznej jest słaba i niepewna¹⁶. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego dominuje zatem dystrybutywne (rozdzielcze) ujęcie sprawiedliwości, a więc takie, które relacje społeczne bada w sferze wtórnego podziału wytwarzanych dóbr oraz zakłada, że wartości deficytowe powinny być rozdzielane równo, chyba że nierówna dystrybucja jest korzystna dla każdego¹⁷. W literaturze podkreśla się, że taki rodzaj sprawiedliwości społecznej zakłada równość udziału i wkładu w obciążeniach, udział państwa w rozdziale dóbr oraz szczególny wzgląd na grupy defaworyzowane przy dystrybucji tych dóbr¹⁸. Zasada sprawiedliwości dystrybutywnej określa w tym ujęciu sposoby rozdziału dóbr przez władze publiczne oraz decyduje, w jaki sposób sformułowane zostaną przepisy prawne zawierające kryteria dystrybucji, a rolę państwa ujmuje jako dbanie o to która kategoria obywateli ma prawo do rozdzielanych dóbr, w jakich wielkościach te dobra powinny być dystrybuowane, kto i w jakich okolicznościach powinien o tym decydować oraz w jaki sposób można konstruować związane w takim podziałem dóbr roszczenia¹⁹.

H. Peyton Young wskazuje, że treść sprawiedliwości społecznej stanowi odpowiedź na pytanie o pożądany kształt organizacji społeczeństwa²⁰. Powyżej cytowane wypowiedzi doktryny oraz sądów pokazują tymczasem, że zdefiniowanie sprawiedliwości społecznej jako kategorii języka prawnego napotyka istotne bariery, gdyż „wymaga zobiektywizowania czegoś, co ze swej natury jest raczej subiektywne”²¹. W doktrynie podkreśla się, że analizowany termin musi odwoływać się do jakiejś „zorientowanej aksjologicznie formuły sprawiedliwości, zaś formuł tych jest wiele”²².

¹⁵ J. Trzciniński, *Sprawiedliwość społeczna w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego i Naczelnego Sądu Administracyjnego. Zarys problematyki*, [w:] *Sprawiedliwość społeczna w polityce polskiej*, red. W. Arndt, S. Bober, Kraków 2016, s. 185–186.

¹⁶ M. Śliwka, *Sprawiedliwość społeczna jako klauzula generalna na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, <https://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/pl/archives/1904> (dostęp: 15.09.2021).

¹⁷ Tak w wyroku z dnia 4 lutego 1997 r., P 4/96 oraz w wyroku z dnia 22 grudnia 1997 r., K 2/97.

¹⁸ G. Lissowski, *Zasady sprawiedliwości dystrybutywnej: nowe zasady oceny sprawiedliwości*, „Studia Socjologiczne” 2000, nr 1–2, s. 137–165.

¹⁹ A. Stoiński, *Przeobrażenia idei sprawiedliwości społecznej. Część I: Sprawiedliwość społeczna jako sprawiedliwość ogólna i rozdzielcza*, „Roczniki Filozoficzne” 2018, Tom LXVI, nr 1, s. 79–97.

²⁰ H. Peyton Young, *Sprawiedliwy podział*, Warszawa 2003, s. 231.

²¹ J. Karp, *op. cit.*, s. 144.

²² M. Zubik, W. Sokolewicz, *op. cit.*, Lex/el.

Wydaje się, że taka formuła powinna nawiązywać do dominującego społecznie rozumienia sprawiedliwości i zakorzenionych w takim społeczeństwie wzorców moralnych. Zasadnicza przeszkoda w tym wypadku polega na zdekonstruowaniu tak ujmowanej sprawiedliwości, gdyż nie może to być pochodna po prostu wartości wyznawanych przez większość społeczeństwa. Niektórzy autorzy sugerują posługiwanie się formułą uprawnioną w opiniotwórczych grupach społecznych i aprobowaną przez możliwie szerokie warstwy społeczne oraz wskazują, że znaczenie sprawiedliwości społecznej powinno być nadawane przez najbardziej wykształcone i kulturowo dojrzałe środowiska społeczne²³.

W praktyce orzeczniczej i sądowej w Polsce taki właśnie charakter miało i ma wypełnianie treścią terminu „sprawiedliwość społeczna”. Używając terminologii P. Bourdieu w zakresie wzorców moralnych konstruujących pojęcie sprawiedliwości społecznej, pole prawne inkorporowało treści pola politycznego i pola ideologicznego. Jak wskazuje H. Dębska: „Właśnie owo włączenie kwestii politycznych do prawa dokonywać się musi w sposób specyficzny, gdyż uniwersum prawa jawić się ma podległym mu podmiotom jako pole profesjonalne, zabezpieczające interesy ogółu (interesy wyrażane w imieniu całego społeczeństwa, wynikające z zasad demokratycznego państwa prawnego), zatem w jak najwyższym stopniu bezstronne i niezaangażowane w wartościowania. Innymi słowy, obiektywne i neutralne.”²⁴

Skoro zatem do konstruowania zasady sprawiedliwości społecznej dochodzi poprzez inkorporowanie treści politycznych i ideologicznych suflowanych przez opiniotwórcze grupy społeczne, to należy się zastanowić, czy nie nadszedł już czas by dyskurs prawny określający treść przywołanej zasady zaczął także obejmować sprawiedliwość kontrybutywną. Biorąc pod uwagę, że wizję rzeczywistości społecznej wyznacza „zinstytucjonalizowana i zakłeta w prawo polityka oraz pewne lingwistyczno-metafizyczne podłoże”²⁵, warto rozważyć, czy konstytucyjna zasada sprawiedliwości społecznej nie powinna zostać wzbogacona o dodatkowy wymiar wynikający z nowego paradygmatu stosunków pracy.

Czym jest sprawiedliwość kontrybutywna?

Sprawiedliwość kontrybutywna po raz pierwszy nazwana i opisana została w, pochodzącym z 1986 r., liście pasterskim Konferencji Episkopatu Stanów Zjednoczonych zatytułowanym *Sprawiedliwość gospodarcza dla wszystkich: List pasterski*

²³ Z. Ziemiński, *op. cit.*, s. 55.

²⁴ H. Dębska, *Władza, symbol, prawo*, Warszawa 2015, s. 24.

²⁵ A. Sulikowski, *op. cit.*, s. 99.

w sprawie katolickiej nauki społecznej oraz gospodarki Stanów Zjednoczonych²⁶. Dokument ten wskazuje, że „wszyscy ludzie mają obowiązek aktywnie i produktywnie uczestniczyć w życiu społeczeństwa a społeczeństwo ma obowiązek umożliwić im takie uczestnictwo” oraz że „rząd ma obowiązek organizować instytucje gospodarcze i społeczne w taki sposób, aby ludzie mogli wносить swój wkład w funkcjonowanie społeczeństwa na zasadach gwarantujących poszanowanie ich wolności oraz godności ich pracy”. Analizowany list jako punkt wyjścia zawierał krytykę nowoczesnej gospodarki w jej wydaniu zarówno fordowskim jak post-fordowskim, która nie pozwala większości pracownikom osiągać satysfakcji z budowania dobra wspólnego wskutek ograniczenia dostępu do prac obdarzanych społecznym respektem do stosunkowo wąskiej grupy ludzi. Diagnoza amerykańskich biskupów wskazywała na dwa wymiary sprawiedliwości kontrybutywnej. Po pierwsze, współtworzenie dobra wspólnego jest prawem i obowiązkiem każdego człowieka zarówno w odniesieniu do rodziny, bezpośredniego sąsiedztwa, lokalnej wspólnoty oraz szeroko całego społeczeństwa. Fundamentalnym elementem takiej partycypacji jest właśnie kontrybucja poprzez pracę, która nie może być postrzegana instrumentalnie czy utylitarnie, ale teleologicznie jako wartość sama w sobie, gdyż pozwala na rozwój, samoakceptację i dumę. Po drugie, sprawiedliwość kontrybucyjna wymaga takiej organizacji społeczeństwa, która pozwala każdemu na współudział w tworzeniu dobra wspólnego poprzez taki model podziału obowiązków zawodowych, gdzie każdy ma dostęp do szerszego spektrum bardziej wymagających zajęć, bez względu na płeć, rasę, wyznanie czy inne dyskryminujące kryterium. Autorzy analizujący propozycję sprawiedliwości kontrybucyjnej w ujęciu Konferencji Episkopatu Stanów Zjednoczonych zwracają uwagę, że z przytoczonego listu pasterskiego wybrzmiewa przede wszystkim niepokój wywołany faktem, że większość członków społeczeństwa, z przyczyn politycznych i kulturowych związanych z limitowanym dostępem do zajęć i stanowisk przynoszących głęboką osobistą satysfakcję, jest strukturalnie wyłączona z możliwości realizowania swojego potencjału²⁷. Inni podnoszą, że sprawiedliwość kontrybucyjna to taka, gdzie prymat dawany jest subiektywnemu wymiarowi pracy poprzez przyniesione przez nią uznanie, a nie obiektywnej wartości pracy związanej z zaspokajaniem określonych potrzeb innych ludzi²⁸.

²⁶ United States Conference of Catholic Bishops, *Economic Justice for All: Pastoral Letter on Catholic Social Teaching and the U.S. Economy*, 1986, s. 26 i nast., https://www.usccb.org/upload/economic_justice_for_all.pdf (dostęp: 3.09.2021).

²⁷ F. Tablan, *Catholic social teachings: towards a meaningful work*, „Journal of Business Ethics” 2015, Vol. 128, No. 2, s. 294–295.

²⁸ W. Murnion, *The ideology of social justice in economic justice for all*, „Journal of Business Ethics” 1989, Vol. 8, No. 11, s. 847–848.

W literaturze zachodniej sprawiedliwość kontrybutywna definiowana jest jako taki model organizacji społeczeństwa, gdzie każdy ma realną możliwość wykonywania tych prac, zawodów i profesji oraz pełnienia tych funkcji czy zajmowania tych stanowisk, z którymi związane są szacunek i społeczne uznanie²⁹. A. Sayer wskazuje, że o sprawiedliwości kontrybutywnej można powiedzieć wtedy, gdy zarówno prace interesujące, skomplikowane, przyjemne, satysfakcjonujące, decydujące o tożsamości i będące źródłem społecznego szacunku, jak i prace nużące, nudne, nieprzyjemne, proste, niewymagające kwalifikacji i niestanowiące wyzwania podzielone są równo między członków społeczeństwa³⁰. Praca nie jest tu więc postrzegana jako wyłącznie obowiązek czy zadanie do wykonania, ale przede wszystkim jako kontrybucja, wkład do dobra wspólnego, która to kontrybucja jest źródłem osobistej satysfakcji oraz społecznego szacunku i z tych powodów powinna być sprawiedliwie podzielona. Podobnie C. Timmermann traktuje sprawiedliwość kontrybutywną jako system, który w sposób równy zapewnia wszystkim dostęp do prac sensownych, znaczących, ważnych czy konstruktywnych (*meaningful work*), jak i do prac nużących (*tedious work*) oraz stwarza wszystkim okazje do takiego uczestnictwa w rynku pracy, i takiego podnoszenia kwalifikacji, by każdy mógł w podobnym stopniu doświadczać tych prac, stanowisk i profesji, które niosą ze sobą społeczny szacunek³¹.

Wskazane stanowiska akcentują równościowy charakter sprawiedliwości kontrybutywnej. Zwracają one bowiem uwagę na to, że obecna struktura runku pracy dyskryminuje określone grupy społeczne, odmawiając im prawa do autonomicznego, kreatywnego, odpowiedzialnego i świadomego decydowania o wspólnych wartościach i czerpania z tego tytułu społecznego uznania. Cytowani autorzy krytykują brak szans określonych grup na współtworzenie dobra wspólnego nie ze względu na to, iż system taki jest niewydajny z punktu widzenia naukowego i technologicznego postępu, ale ze względu na negatywne psychologiczne i społeczne skutki będące następstwem takiego rozdziału. P. Gomberg argumentuje, że brak równego podziału kontrybucji skutkuje dyskryminacją rasową, a A. Sayer dowodzi, że efektem tego podziału są nierówności klasowe. Dla obu badaczy państwo sprawiedliwe to takie, gdzie każdy jest zaangażowany w wykonywanie prac nużących, po to by każdy mógł też cieszyć się pracami znaczącymi i ważnymi, co w konsekwencji oznaczać ma, że prace o niskiej jakości nie są nieproporcjonalnie przypisane do kategorii osób nieuprzywilejowanych i defaworyzowanych.

²⁹ P. Gomberg, *Why distributive justice is impossible but contributive justice would work*, "Science&Society" 2016, Vol. 80, No. 1, s. 47.

³⁰ A. Sayer, *Contributive justice and meaningful work*, "Res Publica" 2009, No. 15, s. 1–16.

³¹ C. Timmermann, *Contributive justice, an exploration of a wider provision of meaningful work*, "Social Justice Research" 2018, No. 31, s. 85–111.

Inna natomiast grupa autorów, analizując praktyczny wymiar sprawiedliwości kontrybutywnej akcentuje fakt, że w obecnym systemie podziału pracy nie wykorzystuje się w pełni zasobów kognitywnych i afektywnych osób, które wykonują prace nużące³². Badacze ci podnoszą, że taka struktura rynku pracy jest sferą straconych szans, utratą pożądanego różnorodności oraz zachętą dla nierówności, gdyż tylko niektórym pozwala na korzystanie w pełni z dostępu do wiedzy i naukowej infrastruktury. Maksymalne poszerzenie dostępu do prac wymagających bardziej zaawansowanych kompetencji ma pozwolić wszystkim na rzeczywistą partycypację w naukowym i kulturowym postępie, gdyż tylko na tak zmienionym rynku pracy każdy będzie mógł rzeczywiście w tym postępie partycypować³³.

Z kolei A. Honneth podnosi, że odwieczna rywalizacja w zakresie dystrybucji dochodu i majątku stanowi w istocie konflikt o uznanie i szacunek³⁴. Ten niemiecki socjolog dowodzi, że celem rynku zatrudnienia nie jest jedynie sprawne zaspokajanie potrzeb ludzi, ale przede wszystkim wymiana uznania. Za pracę nagradzać się ma bowiem nie tylko pieniędzmi, ale również społecznym szacunkiem dla danej pracy, zawodu czy funkcji, które z kolei stanowią wkład na rzecz dobra wspólnego. I tak jak to nie rynek pracy wyposaża pracowników w kompetencje tak też nie ten rynek obdarowuje pracowników uznaniem, a zatem, jak wskazuje przywołany autor, warunkiem etycznej organizacji społeczeństwa kapitalistycznego jest nadanie wszelkim formom pracy takiego kształtu, aby każdy widział w nich wkład na rzecz dobra wspólnego, a tym samym obdarzał je szacunkiem. W podobnym duchu wypowiada się M. Sandel, uznając, że praca nie jest środkiem mierzącym do konsumpcji, ale czynnikiem integrującym społecznie, sferą przepływu uznania oraz formą realizacji obowiązku dbania o dobro wspólne³⁵.

W rodzimej literaturze zwraca się uwagę, że sprawiedliwość kontrybucyjna akcentuje aktywistyczny profil sprawiedliwości, który oznacza „obowiązek wszystkich członków społeczności do współtworzenia dobrobytu wspólnoty” oraz „obowiązek harmonijnego wytwarzania dobra wspólnego”³⁶.

O ile zatem tradycyjne rozumienie sprawiedliwości skupia się na tym jakie dobra lub szanse każdy członek wspólnoty może otrzymać i traktuje pracę w sposób

³² J. Britz, T. Lipinski, *Indigenous knowledge: a moral reflection on current legal concepts of intellectual property*, „Libri” 2001, Vol. 51, No. 4, s. 234–246.

³³ J. Britz, *Making the global information society good: a social justice perspective on the ethical dimensions of the global information society*, „Journal of the Association for Information Science and Technology” 2008, Vol. 59, No. 7, s. 1171–1183.

³⁴ A. Honneth, *Recognition or redistribution? Changing perspectives on the moral order of society*, „Theory, Culture & Society” 2001, Vol. 19, nr 2–3, s. 43–55.

³⁵ M. Sandel, *Tyrania merytokracji. Co się stało z dobrem wspólnym?*, Warszawa 2020, s. 330–341.

³⁶ S. Kowalczyk, *Idea sprawiedliwości społecznej w nauce kościoła*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1999, nr 8, s. 95.

negatywny, to znaczy jako obciążenie i koszt oraz środek służący do celu, o tyle podejście kontrybutywne postrzega pracę jako wartość pozytywną i nadrzędną, samą w sobie oraz decydującą o nadawaniu sensu rzeczywistości i osiągnięciu życiowej satysfakcji. Zakłada ono, że to, czym się człowiek w sferze zawodowej zajmuje jest istotniejsze od tego jakie wiąże się z tym wynagrodzenie. Krytycznie podchodzi ono do obecnego modelu sprawiedliwości, który akceptuje fakt, że czynności zawodowe przynoszące większą życiową satysfakcję skoncentrowane są w pewnej tylko określonej, i do tego stosunkowo wąskiej, kategorii zawodów, a nie są rozdzielone jak najszerzej między obywateli tak, aby maksymalna ich liczba mogła z tego powodu czerpać osobiste spełnienie i społeczne uznanie. Dystrybucyjna optyka, skupiając się na rozdziale dóbr, nie dostrzega bowiem żadnego związku między charakterem pracy a samą sprawiedliwością. Dotychczasowe bowiem oddzielenie prac skomplikowanych od tych prostych opiera się na tym, że po pierwsze, taki podział jest efektywny, a po drugie, że jest on wynikiem określonych umiejętności pracowników. Jednak jak wskazuje J. Murphy, takie podzielenie zawodów jest wynikiem pomieszania dwóch odrębnych klasyfikacji, to jest podziału poszczególnych zadań lub czynności w ramach jakiegoś procesu (techniczny podział pracy) oraz podziału samych pracowników w odniesieniu do tak określonych zadań (społeczny podział pracy), gdy tymczasem z pierwszego rozdziału wcale nie musi wynikać drugi³⁷. W praktyce zatem dominować powinna, argumentując zwolennicy nowego sposobu rozumienia sprawiedliwości, rotacja i podział czynności zarówno tych o wymagającym charakterze jak i tych uważanych za nużące, repetytywne i mało satysfakcjonujące.

Sprawiedliwość kontrybucyjna w praktyce

Idea kontrybucyjnego podziału ról nie stanowi *novum*. Każdy, kto funkcjonuje w organizacji, gospodarstwie domowym czy rodzinie i czasem zastanowi się nad tym, czy wszyscy członkowie takiego podmiotu równie ciężko pracują dla wspólnego dobra prowadzi w istocie rozważania w duchu sprawiedliwości kontrybucyjnej. Taka troska dotyczy równego wypełniania obowiązków czy wyczulenia na osoby unikające swojej części zadań, ale także obejmuje naturę czynności przypisanych poszczególnym uczestnikom grupy. Sprzeciw wobec monopolizacji ciekawych czy przyjemnych zadań przez wybrane jedynie osoby i tym samym wobec przydzielenia nudnych czynności innym jest wyrazem właśnie kontrybucyjnego myślenia o sprawiedliwości. Sprawiedliwość kontrybucyjną można

³⁷ J. Murphy, *The moral economy of labor: Aristotelian themes in economic theory*, New Haven 1993, s. 62–65.

zatem potraktować jako dystrybucję odniesioną do pracy. Zwykle jednak w rozważaniach nad sprawiedliwym podziałem odbiorców dóbr traktuje się w sposób bierny, natomiast model kontrybutywny skupia się na ich aktywności i na tym co mogą wnieść do społeczeństwa.

Podobnie dyskusje dotyczące podziału obowiązków domowych, prowadzone w literaturze socjologicznej³⁸, prawnej³⁹, antropologicznej⁴⁰, kulturoznawczej⁴¹ czy psychologicznej⁴² dotyczą w rzeczywistości sprawiedliwości kontrybutywnej. Tradycyjny bowiem podział zadań związanych z utrzymaniem gospodarstwa domowego na kobiece i męskie nie dotyczy wyłącznie ich objętości, ale także ich charakteru (np. mężczyznom przypisane są zwykle zadania kreatywne związane z majsterkowaniem czy ogrodnictwem, a kobietom sprzątanie). W efekcie mężczyźni mogą skupić się na tych zadaniach domowych, które pozwalają im się realizować, chwalić efektami i przynoszą satysfakcję, a kobietom przypisane są te czynności gospodarskie w zdecydowanej większości nużące i niepozwalające na rozwój. niesprawiedliwość kontrybutywna w zaciszu domowym oparta na płci potęguje płciową niesprawiedliwość kontrybutywną na rynku pracy.

Przytoczone przykłady zwracania uwagi na wkłady, jakie poszczególni członkowie społeczności czynią swoją pracą dotyczą małych i nieformalnych wspólnot. We współczesnych realiach życia społecznego i gospodarczego nikomu nie przyjdzie do głowy, by kwestionować zasadność wyodrębnienia takiego zawodu jak sprzątac/sprzątaczką. A. Sayer podaje jednak przykład uniwersytetu, gdzie wszyscy pracownicy naukowcy zostali zobligowani do wykonywania pewnych zadań przypisanych dotychczas wyłącznie osobom sprzątającym⁴³. W rzeczywistości podział zawodów na interesujące (akademickie) i nużące (związane z utrzymaniem czystości) został głęboko znaturalizowany i znormalizowany tworząc wręcz dwie odrębne kasty, dla których sam pomysł na porównanie ich wkładów w dobro wspólne wydaje się niedorzeczny. Stało się tak na przekór artykułowanym od dawna obawom o taką strukturę zatrudnienia.

³⁸ S. Kornrich, J. Brines, J. Leupp, *Egalitarianism, housework, and sexual frequency in marriage*, "American Sociological Review" 2012, Vol. 78, No. 1, s. 26–50.

³⁹ M. Jadcak-Żebrowska, *Prawa i obowiązki małżonków*, Warszawa 2017, s. 87–89.

⁴⁰ A. Kwak, *Kobieta w domu i na rynku pracy. Czy równość praw i obowiązków? Wizerunki ról rodzinnych*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 2007, nr 19, s. 73–87.

⁴¹ A. Kotlarska-Michalska, *Przemiany rodzinnych ról kobiecych w okresie transformacji ustrojowej*, [w:] *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, red. Z. Tyszka, Poznań 2001, s. 93–103.

⁴² L. Bakiera, M. Wiśniewska, *Płeć metrykalna i psychologiczna a podział obowiązków domowych i satysfakcja seksualna w związkach konsensualnych*, „Rocznik Lubuski” 2018, Tom 44, nr 1, s. 325–344.

⁴³ A. Sayer, *op. cit.*, s. 4.

Już arystotelesowska koncepcja dobrego życia, czyli eudajmonii, skupia się na działaniu, a nie na posiadaniu⁴⁴. Stajemy się tym, co robimy. To praca kształtuje charakter, buduje kompetencje i wpływa na dobrostan. Nawet jeśli praca ma również instrumentalny wymiar, bo ma za celu „wyprodukowanie” jakiegoś dobra czy wykonanie usługi to jednak przede wszystkim rozwija ona człowieka i tworzy jego charakter. Już A. Smith w słynnym *Bogactwie narodów* zwracał uwagę, że zgrupowanie prostych, nużących prac i przypisanie ich określonym grupom tworzy głupców i ignorantów oraz przekłada się na pozazawodowe sfery życia, ograniczając obywatelskie kompetencje takich osób oraz ich zdolności do organizowania sobie czasu wolnego⁴⁵. Prowadzi to do konstatacji, że, skoro prace nie wymagające kwalifikacji wpływają negatywnie na procesy poznawcze⁴⁶, to przepisy z zakresu bhp powinny równie mocno jak zdrowie fizyczne chronić zdolności kognitywne pracowników.

Z kolei K. Marks wskazywał, że aby praca mogła wzmacniać satysfakcję i dobrostan człowieka, musi łączyć pomysł z wykonaniem⁴⁷. Innymi słowy pracownik powinien mieć możliwość wdrożenia w życie swojego pomysłu, a nie jedynie urzeczywistniać cudze idee. Takie podejście do sprawiedliwości kontrybutywnej nie oznaczałoby zupełnego zniesienia podziału pracy, ale wyłącznie tych jego aspektów, które pozbawiają pracowników wpływu i pewnego luzu decyzyjnego w zakresie tego, co i jak robią. Nowy model nie musiałby zatem niwelować istniejących zawodów w różnych odmiennych branżach, ale musiałby znosić lub istotnie zmniejszać podział na pracę koncepcyjną i pracę wdrożeniową, likwidować oddzielenie zadań skomplikowanych i unikalnych od prostych i powtarzalnych w ramach poszczególnych branż czy organizacji. Tymczasem na początku XX w. nie kto inny jak nestor naukowego zarządzania przedsiębiorstwem, Frederick Taylor, twierdzi, że pracownik w fabryce powinien być jak flegmatyczny robot przypominający bardziej zwierzę niż rozumną istotę⁴⁸. Sprawiedliwość kontrybutywna oznaczałaby zupełne odejście od takiej filozofii, gdyż przy współczesnym projektowym zarządzaniu zadaniami i pracą wymagałaby ona takiego ustrukturyzowania projektów, aby wszyscy ich uczestnicy mieli równy dostęp tych czynności, które są bardziej wymagające i satysfakcjonujące.

⁴⁴ N. Colaner, *Aristotle on human lives and human natures*, „History of Philosophy Quarterly” 2012, Vol. 29, No. 3, s. 211–226.

⁴⁵ N. Rosenberg, *Adam Smith on the division of labour: Two views or one?*, „Economica” 1965, Vol. 32, No. 126, s. 127–139.

⁴⁶ J. Philips, *The role of excess cognitive capacity in the relationship between job characteristics and cognitive task engagement*, „Journal of Business Psychology” 2008, Vol. 23, No. ½, s. 11–24.

⁴⁷ R. Ware, *Marx, the division of labor, and human nature*, „Social Theory and Practice” 1982, Vol. 8, No. 1, s. 43–71.

⁴⁸ E. Locke, *The ideas of Frederick W. Taylor: an evaluation*, „The Academy of Management Review” 1982, Vol. 7, No. 1, s. 14–24.

Obecny podział pracy i stanowisk jest ujmowany jako konsekwencja odmiennych zdolności oraz zróżnicowanego wysiłku poszczególnych osób. Ale przecież nawet jeśli wszyscy członkowie społeczeństwa mogliby na równych zasadach rywalizować o najbardziej pożądane zajęcia, to i tak liczba tych wymagających i przynoszących uznanie prac jest świadomie ustalona jako ograniczona, a więc tylko część osób będzie mogła je wykonywać. Niektórzy mogą te prace podjąć dlatego, że inni są tego przywileju pozbawieni. Nie jest to model oparty na równości, gdyż w efekcie czynności kreatywne i skomplikowane zostają skoncentrowane w ograniczonej liczbie stanowisk, a nie rozdzielone między wszystkich interesariuszy. Istniejący system edukacji wzmacnia taką strukturę rynku pracy i z założenia przygotowuje określoną kohortę uczniów do wykonywani prostych, nudnych i repetytywnych prac. Z punktu widzenia kosztów i wydajności systemu edukacji oraz budżetu państwa nie ma bowiem sensu wykształcenie i przygotowanie określonej liczby pracowników do wykonywania wykwalifikowanych zadań, gdy stanowisk obejmujących te czynności będzie przykładowo dwa razy mniej (albowiem są one nieproporcjonalnie skoncentrowane)⁴⁹. To błędne koło – system edukacji kształci pod istniejący podział pracy, a tenże system rozdziału zadań nie może mieć innej struktury, gdyż pracownicy nie są dość wykształceni. W modelu sprawiedliwości kontrybutywnej ten rozdzźwięk może zostać wyeliminowany przez rozdzielenie zadań kreatywnych i wymagających na większą liczbę stanowisk, co oczywiście wiąże się z koniecznością równoczesnej powszechnej segregacji pracujących między wszystkich pracowników (wydaje się jednak, że jeśli każdy będzie w ramach swoich obowiązków zawodowych wykonywał takie proste prace, to w konsekwencji nie będzie ona już stygmatyzowana).

Zatrudnienie produktywne i pełne – krok w kierunku sprawiedliwości kontrybutywnej?

Zgodnie z art. 65 ust. 5 Konstytucji władze publiczne prowadzą politykę zmierzającą do pełnego, produktywnego zatrudnienia poprzez realizowanie programów zwalczania bezrobocia, w tym organizowanie i wspieranie poradnictwa i szkolenia zawodowego oraz robót publicznych i prac interwencyjnych. Wskazany przepis ma programowy charakter, wskazuje na zasadnicze kierunki działań władzy publicznej i nie formułuje jakiegokolwiek roszczenia o zapewnienie zatrudnienia⁵⁰.

⁴⁹ P. Gomberg, *How to make opportunity equal: race and contributive justice*, Oxford 2007, s. 36–41.

⁵⁰ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000, s. 88. Tak też z wyrokach Trybunału Konstytucyjnego: z dnia 13 marca 2000 r., K 1/199 i z dnia 10 maja 2000 r., K 21/99.

Pojmowany jest natomiast jako prawo do pomocy w staraniach o pracę i w uzyskaniu kwalifikacji zawodowych oraz jako prawo do korzystania z efektów polityki prowadzonej przez państwo w celu osiągnięcia możliwego pełnego zatrudnienia⁵¹.

Powtórzeniem konstytucyjnej regulacji jest art. 10 ust. 3 kodeksu pracy, wedle którego państwo prowadzi politykę zmierzającą do pełnego produktywnego zatrudnienia. W nauce wskazuje się, że termin „produktywne zatrudnienie” oznacza stanowanie przepisów prawnych, które „przeciwdziałają nieracjonalnemu ekonomicznie zatrudnieniu: nawiązywaniu stosunków pracy i tolerowaniu w zakładach pracy osób nieprzydatnych do pracy ze względu na osobiste warunki (brak kwalifikacji, utrata zdolności do pracy itp.) bądź zbędnych z punktu widzenia interesów pracodawcy kierującego się gospodarnością w swej działalności”⁵².

Do produktywnego zatrudnienia odnosi się także Konwencja Nr 122 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca polityki zatrudnienia⁵³. Zgodnie z jej art. 1: „W celu pobudzenia wzrostu i rozwoju gospodarczego, podnoszenia poziomu życia, zaspokajania zapotrzebowania na siłę roboczą i rozwiązywania problemu bezrobocia oraz niepełnego zatrudnienia, każdy Członek określi i będzie stosował, jako główny cel, aktywną politykę zmierzającą do popierania pełnego, produktywnego i swobodnie wybieranego zatrudnienia.”. W art. 2 Konwencji wskazano dodatkowo, że taka aktywna polityka powinna zmierzać do zapewnienia, aby praca osób zdolnych do pracy i jej poszukujących była jak najbardziej produktywna.

Cechę produktywności w odniesieniu do zatrudnienia ujmują także ustawy zasadnicze innych państw. Obowiązek władz publicznych podejmowania działań zmierzających do produktywnego zatrudnienia przewidują konstytucje Republiki Peru⁵⁴, Republiki Nikaragui⁵⁵ oraz Królestwa Lesotho⁵⁶ (te dwie ostatnie, tak i polski ustrojodawca, przewidują równocześnie zatrudnienie pełne i produktywnie). Nakaz prowadzenia polityki zmierzającej do pełnego zatrudnienia zawierają między innymi ustawy zasadnicze Republiki Portugalskiej⁵⁷ oraz Królestwa Hiszpanii⁵⁸.

⁵¹ T. Zieliński, *Prawo do pracy – problem konstytucyjny*, „Państwo i Prawo” 2001, nr 1, s. 9–12.

⁵² G. Goździewicz, T. Zieliński, [w:] *Kodeks Pracy. Komentarz*, red. L. Florek, Warszawa 2017, s. 102.

⁵³ Dz.U. 1967.8.31.

⁵⁴ Art. 23 Konstytucji Republiki Peru z 1993 r., https://www.constituteproject.org/constitution/Peru_2021#s154 (dostęp: 23.09.2021).

⁵⁵ Art. 80 Konstytucji Republiki Nikaragui z 1987 r., https://www.constituteproject.org/constitution/Nicaragua_2014#s314 (dostęp: 23.09.2021).

⁵⁶ Art. 29 Konstytucji Królestwa Lesotho z 1993 r., https://www.constituteproject.org/constitution/Lesotho_2018#s506 (dostęp: 23.09.2021).

⁵⁷ Art. 58 Konstytucji Republiki Portugalskiej z 1976 r., https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005#s566 (dostęp: 23.09.2021).

⁵⁸ Sekcja 40 Konstytucji Królestwa Hiszpanii z 1978 r., https://www.constituteproject.org/constitution/Spain_2011#s254 (dostęp: 23.09.2021).

Produktywność, określana w naukach ekonomicznych jako efektywność, może być rozumiana bądź jako produktywność (efektywność) ekonomiczna, bądź produktywność (efektywność) społeczna. W swoim społecznym wymiarze oznacza ona „dodatnie przeobrażenia postaw społecznych wpływające na humanizację stosunków międzyludzkich i ich moralną sublimację”⁵⁹. Podkreśla się także, że produktywność i efektywność społeczna oznacza taką orientację gospodarczą, gdzie czynniki humanistyczne i pozaekonomiczne traktowane są priorytetowo⁶⁰.

Biorąc powyższe od uwagę uprawniona wydaje się próba nowatorskiej interpretacji zatrudnienia produktywnego w powiązaniu tej cechy z zasadą sprawiedliwości społecznej w jej kontrybutywnej odśłonie oraz z zasadą społecznej gospodarki rynkowej opartej zgodnie z w art. 20 Konstytucji między innymi o solidarność. Elementami takiego zatrudnienia powinny być trzy komponenty. Po pierwsze, wspieranie możliwości jak najszerszego rzeczywistego udziału w rynku pracy jak największej liczby osób poprzez rozwój instrumentów tworzących infrastrukturę takiego rynku (przykładowo w dziedzinach edukacji, komunikacji, własności intelektualnej czy świadczeń socjalnych). Po drugie, stworzenie możliwości ciągłego podnoszenia kwalifikacji przez wszystkich pracowników (również po to, by byli oni w stanie realizować swoje aspiracje obywatelskie i poprawnie oceniać ryzyka polityczne, technologiczne czy ekologiczne). Po trzecie, tworzenie rozwiązań wspomagających indywidualną efektywność poprzez asystę w dostępie do określonych dóbr takich jak przykładowo określony zasób wiedzy, dostęp do własności intelektualnej czy współdzielone przestrzenie lub urządzenia biurowe. Spełnienie powyższych założeń i tym samym nowe podejście do wyrażonego w Konstytucji postulatu zatrudnienia produktywnego, potraktować można jako pierwszy etap w kierunku urzeczywistniania sprawiedliwości społecznej w jej kontrybutywnej odśłonie.

Przeszkody we wdrożeniu sprawiedliwości kontrybutywnej

Jak wskazano wyżej, obecny podział prac, zawodów i stanowisk opiera się po pierwsze, na jego efektywności, a po drugie jest funkcją osobistych kompetencji pracowników. Przejście do modelu sprawiedliwości kontrybutywnej wymagałoby odejścia od obu tych założeń – czyli po pierwsze przyjęcia, że specjalizacja, mimo że produktywna, nie jest jednak warta negatywnych konsekwencji w postaci

⁵⁹ A. Kwarciańska, *Efektywność jako wyznacznik gospodarowania. Kontekst ekonomiczno-społeczny*, „Problemy Transportu i Logistyki” 2008, nr 1, s. 93.

⁶⁰ C. Bywalec, *Metody pomiaru społecznej efektywności rozwoju gospodarczego*, „Gospodarka Narodowa” 2005, nr 11–12, s. 1–17.

braku uznania i szacunku wobec osób wykonujących zadania nużące czy służebne, a po drugie wymagałaby zmian w systemie edukacji i podnoszenia kwalifikacji tak, aby każdy (czy prawie każdy) był w stanie wykonywać prace skomplikowane.

Podstawowy zarzut, jaki może się pojawić wobec proponowanego nowego paradygmatu podziału pracy dotyczyć może wydajności i kosztów. Obecny rozdział zadań zakłada, że specjalizacja jest po prostu efektywna dla całego społeczeństwa. Rotacja zadań i obowiązków między wszystkich pracowników to strata czasu i pieniędzy. Rozdzielenie zadań kreatywnych i wymagających wymagałoby zupełnej zmiany systemu edukacji i kształcenia wszystkich w taki sposób, by byli w stanie te trudne czynności podjąć. To zbyt duży koszt do udźwignięcia. Doświadczenia japońskich przedsiębiorstw⁶¹ czy eksperymenty w szwedzkich fabrykach samochodowych⁶² (gdzie właśnie w praktyce zastosowano kontrybutywne rozwiązania polegające na rozdzieleniu bardziej odpowiedzialnych i kreatywnych zadań) pokazują jednak, że argument wydajności i kosztów wcale nie jest taki jednoznaczny. Co więcej, teza o wydajności i kosztach bywa też krytykowana z perspektywy klasowej. C. Tilly twierdzi, że obecny model podziału pracy nie ma nic wspólnego z wydajnością, ale jest po prostu przejawem rywalizacji o dostęp do dóbr, w którym klasy dominujące zawłaszczają dla siebie ciekawe i wymagające stanowiska⁶³. Stąd w jego ocenie popularność stosowanego powszechnie podziału na menadżerów i zwykłych pracowników czy kadry wykwalifikowane i niewykwalifikowane. Zauważa on dla przykładu, że zakorzeniony podział czynności medycznych na te wykonywane przez pielęgniarki i lekarzy wcale nie jest funkcją wydajności, ale przejawem zagarnięcia przez jedną grupę dla siebie zadań satysfakcjonujących i skanalizowania zadań mniej interesujących w ramach odrębnej kategorii.

Kolejna przeszkoda na drodze do sprawiedliwości kontrybutywnej może dotyczyć z kolei rzeczywistych możliwości wykonywania przez wiele osób prac wymagających wieloletniego doświadczenia i przygotowania. O ile bowiem pracownik naukowy na co dzień zajmujący się sanskrytem czy menedżer agencji reklamowej specjalizującej się w branży wydobywczej mogą bez większego problemu posprzątać w swoich zakładach pracy, o tyle ktoś kto do tej pory zajmował się utrzymaniem czystości będzie miał trudności, by zacząć prowadzić zajęcia ze studentami z mikroekonomii lub podjąć się eksperymentów z zakresu psychologii społecznej. Pamiętać

⁶¹ K. Dohse, U. Jurgens, T. Malsch, *From 'Fordism' to 'Toyotatism'? The social organization of the labour process in the Japanese automobile industry*, "Politics and Society" 1985, Vol. 14, No. 2, s. 115–146.

⁶² C. Berggren, *The Volvo experience – alternatives to lean production in the Swedish auto industry*, Basingstoke 1997, s. 76–125.

⁶³ E.O. Wright, *Metatheoretical foundations of Charles Tilly's Durable Inequality*, "Comparative Studies in Society and History" 2000, Vol. 42, No. 2, s. 458–474.

jednak trzeba, że nawet takie kreatywne i wymagające prace obejmują szereg rutynowych zadań o charakterze administracyjnym. Ich wydzielanie i przekazywanie innym osobom byłoby jednak zaprzeczeniem idei sprawiedliwości kontrybutywnej. Wydaje się natomiast, że wiele funkcji nie wymaga aż tak daleko posuniętej specjalizacji, aby odmawiać większej liczbie osób partycypacji w ich wykonywaniu.

Inną praktyczną trudnością związaną z oparciem rynku pracy o model kontrybutywny są istniejące kwalifikacje pracowników i ich zdolności. Intuicyjnie może się bowiem wydawać, że istniejące podziały są rezultatem indywidualnych kompetencji i predyspozycji poszczególnych osób. Jednak te ostatnie atrybuty są produktem socjalizacji, edukacji i akulturacji⁶⁴. Różnice w kognitywnych kompetencjach pracowników pojawiają się na długo, zanim wejdą oni na rynek pracy i potem są one przez ten rynek jedynie wzmacniane. Odwołując się ponownie do terminologii P. Bourdieu, można podsumować, że osoba, której habitus od początku życia przygotowuje ją do podjęcia pracy nużącej nie będzie w stanie poza ten habitus wykroczyć, a jej naturalne zdolności nigdy nie rozwiną się na tyle, by podjąć się pracy wymagającej wysokich kwalifikacji. Nierówny podział pracy kształtuje nierówny podział zdolności i kompetencji, które z kolei legitymizują taki podział pracy⁶⁵.

Zakończenie

Dekonstruowanie w doktrynie i orzecznictwie konstytucyjnego pojęcia sprawiedliwości społecznej skupia się najczęściej na jej dystrybutywnym aspekcie, ignorując zupełnie stronę kontrybucji, czyli wkładu wnoszonego przez poszczególnych członków wspólnoty na rzecz dobra wspólnego. Taka optyka powoduje, że nierówności w zakresie rozdziału dóbr są niejako automatycznie traktowane jako pochodna różnych wkładów. Te ostatnie ujmowane są natomiast po prostu bez głębszej refleksji jako kwestia indywidualnych motywacji czy wysiłków. Podział prac na te wymagające kwalifikacji i przynoszących społeczne uznanie oraz te nużące i repetytywne ma być konsekwencją różnic w inteligencji, zdolnościach i aspiracjach. Taka interpretacja sprawiedliwości społecznej na gruncie Konstytucji powoduje zwykle sprzeciw wobec dalej idących prób pogłębiania dystrybucji właśnie na tej podstawie, że skoro wkład niektórych polega na wykonywaniu prac skomplikowanych, odpowiedzialnych i kompleksowych, to powinno być to odzwierciedlone

⁶⁴ L. Feinstein, *Inequality on the early cognitive development of British children in the 1970 cohort*, "Economica" 2003, Vol. 70, s. 73–97.

⁶⁵ P. Bourdieu, *The social structures of the economy*, Cambridge 2005, s. 215–216.

przy rozdziale dóbr tak, jak gdyby różnice we wkładach były funkcją indywidualnych wyborów i decyzji.

Dyskusja dotycząca odmiennego podejścia do zakresu sprawiedliwości społecznej i oparcia go o kontrybucję ma nowatorski i dynamiczny charakter. Powinna być ona postrzegana w kontekście fundamentalnych, globalnych zmian społecznych i gospodarczych wywołanych bezprecedensowym wzrostem nierówności na świecie oraz zmianami klimatycznymi. Jej przejawem mogą być prowadzone już szersze rozważania dotyczące nowego modelu społeczno-ekologicznej gospodarki rynkowej⁶⁶.

Wartość sprawiedliwości kontrybucyjnej polega na tym, że stara się ona wyeliminować negatywne długofalowe konsekwencje wykonywania nużących i repetytywnych prac, które istotnie osłabiają możliwości osób parających się takimi zadaniami do pełnej, rzeczywistej i konstruktywnej partycypacji w życiu społecznym, gospodarczym, naukowym czy politycznym. Wydaje się, że pomimo swoich ułomności nowy model sprawiedliwości społecznej zasługuje na próbę wypracowania jego ram normatywnych.

Bibliografia

- Bakiera L., Wiśniewska M., *Płeć metrykalna i psychologiczna a podział obowiązków domowych i satysfakcja seksualna w związkach konsensualnych*, „Rocznik Lubuski” 2018, Tom 44, nr 1, s. 325–344.
- Berggren C., *The Volvo experience – alternatives to lean production in the Swedish auto industry*, Basingstoke 1997.
- Bourdieu P., *The social structures of the economy*, Cambridge 2005.
- Britz J., Lipinski T., *Indigenous knowledge: a moral reflection on current legal concepts of intellectual property*, „Libri” 2001, Vol. 51, No. 4, s. 234–246.
- Britz J., *Making the global information society good: a social justice perspective on the ethical dimensions of the global information society*, „Journal of the Association for Information Science and Technology” 2008, Vol. 59, No. 7, s. 1171–1183.
- Bywalec C., *Metody pomiaru społecznej efektywności rozwoju gospodarczego*, „Gospodarka Narodowa” 2005, nr 11–12, s. 1–17.
- Chauvin T., *Sprawiedliwość społeczna – człowiek i wspólnota w świetle prawa i społecznej nauki Kościoła*, „Forum Prawnicze” 2020, nr 2, s. 3–21.
- Colaneri N., *Aristotle on human lives and human natures*, „History of Philosophy Quarterly” 2012, Vol. 29, No. 3, s. 211–226.

⁶⁶ E. Hoedl, *Socio-ecological market economy in Europe: economic and global policy issues* [w:] *Sustainable Growth and Resource Productivity*, red. R. Bleischwitz, P. Welfens, Z. Zhang, London 2009, s. 149–156.

- Dębska H., *Władza, symbol, prawo*, Warszawa 2015.
- Dohse K., Jurgens U., Malsch T., *From 'Fordism' to 'Toyotatism'? The social organization of the labour process in the Japanese automobile industry*, "Politics and Society" 1985, Vol. 14, No. 2, s. 115–146.
- Domańska A., *Zasady sprawiedliwości społecznej we współczesnym polskim prawie konstytucyjnym*, Łódź 2001.
- Feinstein L., *Inequality on the early cognitive development of British children in the 1970 cohort*, "Economica" 2003, Vol. 70, s. 73–97.
- Gomberg P., *Why distributive justice is impossible but contributive justice would work*, "Science & Society" 2016, Vol. 80, No. 1.
- Gomberg P., *How to make opportunity equal: race and contributive justice*, Oxford 2007.
- Goździewicz G., Zieliński T., [w:] *Kodeks Pracy. Komentarz*, red. L. Florek, Warszawa 2017.
- Hoedl E., *Socio-ecological market economy in Europe: economic and global policy issues*, [w:] *Sustainable Growth and Resource Productivity*, red. R. Bleischwitz, P. Welfens, Z. Zhang, London 2009.
- Honneth A., *Recognition or redistribution? Changing perspectives on the moral order of society*, "Theory, Culture & Society" 2001, Vol. 19, No. 2–3, s. 43–55.
- Jadczak-Żebrowska M., *Prawa i obowiązki małżonków*, Warszawa 2017.
- Karp J., *Sprawiedliwość społeczna. Szkice ze współczesnej teorii konstytucjonalizmu i praktyki polskiego prawa ustrojowego*, Kraków 2004.
- Kornrich S., Brines J., Leupp J., *Egalitarianism, housework, and sexual frequency in marriage*, "American Sociological Review" 2012, Vol. 78, No. 1, s. 26–50.
- Kotlarska-Michalska A., *Przemiany rodzinnych ról kobiecych w okresie transformacji ustrojowej*, [w:] *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, red. Z. Tyszka, Poznań 2001.
- Kowalczyk S., *Idea sprawiedliwości społecznej w nauce kościoła*, „*Łódzkie Studia Teologiczne*” 1999, nr 8.
- Kwak A., *Kobieta w domu i na rynku pracy. Czy równość praw i obowiązków? Wizerunki ról rodzinnych*, „*Roczniki Socjologii Rodziny*” 2007, nr 19, s. 73–87.
- Kwarciańska A., *Efektywność jako wyznacznik gospodarowania. Kontekst ekonomiczno-społeczny*, „*Problemy Transportu i Logistyki*” 2008, nr 1.
- Lissowski G., *Zasady sprawiedliwości dystrybtywnej: nowe zasady oceny sprawiedliwości*, „*Studia Socjologiczne*” 2000, nr 1–2, s. 137–165.
- Liszczyk T., *Aksjologiczne podstawy prawa pracy. Zarys problematyki*, Lublin 2018.
- Locke E., *The ideas of Frederick W. Taylor: an evaluation*, "The Academy of Management Review" 1982, Vol. 7, No. 1, s. 14–24.
- Morawski W., *Sprawiedliwość społeczna a transformacja ustrojowa*, [w:] *Sprawiedliwość społeczna. Polska lat dziewięćdziesiątych*, red. B. Cichomski, W. Kozek, P. Morawski, W. Morawski, Warszawa 2001.
- Murnion W., *The ideology of social justice in economic justice for all*, "Journal of Business Ethics" 1989, Vol. 8, No. 11, s. 847–848.

- Murphy J., *The moral economy of labor: Aristotelian themes in economic theory*, New Haven 1993.
- Peyton Young H., *Sprawiedliwy podział*, Warszawa 2003.
- Philips J., *The role of excess cognitive capacity in the relationship between job characteristics and cognitive task engagement*, "Journal of Business of Psychology" 2008, Vol. 23, No. 1/2, s. 11–24.
- Pułło A., *Sprawiedliwość społeczna w systemie zasad naczelných konstytucji*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 3.
- Rosenberg N., *Adam Smith on the division of labour: Two views or one?*, "Economica" 1965, Vol. 32, No. 126, s. 127–139.
- Sandel M., *Tyrania merytokracji. Co się stało z dobrem wspólnym?*, Warszawa 2020, s. 330–341.
- Sayer A., *Contributive justice and meaningful work*, "Res Publica" 2009, No. 15, s. 1–16.
- Stemplowski R., *O sprawiedliwości społecznej w polityce polskiej* [w:] *Sprawiedliwość społeczna w polityce polskiej*, red. W. Arndt, S. Bober, Kraków 2016.
- Stoiński A., *Przeobrażenia idei sprawiedliwości społecznej. Część I: Sprawiedliwość społeczna jako sprawiedliwość ogólna i rozdzielcza*, „Roczniki Filozoficzne” 2018, Tom LXVI, nr 1, s. 79–97.
- Sulikowski A., *Konstytucjonalizm a nowoczesność. Dyskurs konstytucyjny wobec tryumfu i kryzysu moderny*, Wrocław 2012.
- Śliwka M., *Sprawiedliwość społeczna jako klauzula generalna na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, <https://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/pl/archives/1904> (dostęp: 15.09.2021).
- Tablan F., *Catholic social teachings: towards a meaningful work*, "Journal of Business Ethics" 2015, Vol. 128, No. 2, s. 294–295.
- Timmermann C., *Contributive justice, an exploration of a wider provision of meaningful work*, "Social Justice Research" 2018, No. 31, s. 85–111.
- Trzcziński J., *Sprawiedliwość społeczna w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego i Naczelnego Sądu Administracyjnego. Zarys problematyki*, [w:] *Sprawiedliwość społeczna w polityce polskiej*, red. W. Arndt, S. Bober, Kraków 2016.
- United States Conference of Catholic Bishops, *Economic Justice for All: Pastoral Letter on Catholic Social Teaching and the U.S. Economy*, 1986, https://www.usccb.org/upload/economic_justice_for_all.pdf (dostęp: 3.09.2021).
- Ware R., *Marx, the division of labor, and human nature*, "Social Theory and Practice" 1982, Vol. 8, No. 1, s. 43–71.
- Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000.
- Zieliński T., *Prawo do pracy – problem konstytucyjny*, „Państwo i Prawo” 2001, nr 1, s. 9–12.
- Ziemiński Z., *Sprawiedliwość społeczna jako pojęcie prawne*, Warszawa 1996.
- Zubik M., Sokolewicz W., *Komentarz do art. 2*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I*, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, Lex/el.